

I

A hatalmas vállalkozás, amely Ady Endre írói életművének jórészt ismeretlen és feltáratlan felét hivatott hozzáférhetővé tenni, újabb lépéssel jutott előbbre. Fél évvel az első kötet után megjelent a második is, a következők pedig sajtóra készen vagy előkészületben vannak. Örvendetes a munkának ilyen gyors léptekkel való előrehaladása, bár kissé aggodalommal tölt el bennünket, mert némiképp sietségnek érezzük az első kötet tanulságai alapján. A kiadás ugyanis sok fogas kérdést vet fel, s ezzel együtt egy ilyen méretű vállalkozással járó fokozott felelősséget ró a szerkesztőkre. Éppen ezért megnövekedett várakozással fogadtuk a második kötetet: milyen fejlődés mutatkozik közlési módszerében az elsőnek a folytatásaihoz, sőt hibáihoz képest? (Az I. kötetre von vö. ITK. 1956. 204 kk.) A kötet gondozói ugyanazok, mint az elsőé, Földessy Gyulával az élen. Hozzájuk társult Varga József, aki a Nagyvárad Naplónak Budapesten hiányzó 1901. második félévi számaiból Nagyváradon összegyűjtötte az Adynak tulajdonítható anyagot, több, mint száz eddig ismeretlen cikket. Ez úgy megduzzasztotta a kötet terjedelmét, hogy — mint az előszóból most értesülünk — a váradai korszak még két kötet anyagát adja majd, a prózai művek teljes sorozata pedig a tervezett hat kötet helyett valószínűleg nyolcra fog terjedni.

A most megjelent második kötet anyaga Ady fiatalkori újságírói működésének legfontosabb korszakát, a Nagyvárad Naplónál töltött első évét öleli fel. Emberi és költői fejlődésében az egyre céltudatosabb útkeresés után ez az idő az elhatározó, döntő lépcsőfok, amelyen elindul fölfelé, a magasba.

Irodalmias színezetű és becsvágyú, műkedvelő zilahi és debreceni újságíróskodása után, amikor 1898 őszén szüleinek tervét és álmát szétszaggatva, végképp eljegyzí magát a hírlapírással, a lehetőségek közt elsősorban a megfélelőbb munkakör és a jobb fizetés szempontjából válogat. A kormánypárti Debreceni Hírlaptól így lép át az érzelmeivel kétségtelenül rokonabb függetlenségi Debreczenhez, majd onnan ismét a szabadelvű párti Szabadsághoz, a mozgalmasabb életet, nagyobb szellemi távlatokat és fejlődési lehetőségeket kínáló Nagyváradra. Ott azonban végképp kinyílik a szeme. Látja a meddő pártharcok szította mesterseges gyűlölködést, a jelszavakkal leplezett sivár valóságot, a kiábrándító politikai torzalkodásokat, botrányokat. Saját bőrén és tollán kénytelen érezni a pártok, főként a

kormánypárt lapjaira kényszerített megalkuvást. Tisztán látja már, hogy csak szabadon, kötöttségek nélkül harcolhat a maga egyre világosabban kialakuló eszményeiért, a haladás, az igazság és az értelem, a szellemi világosság diadaláért. Megírja tehát bátor, vallomásos levelét Fehér Dezsőhöz, a pártoktól független, polgári radikalizmust hirdető Nagyvárad Napló szerkesztőjéhez: „Fiatal vagyok még ahhoz — ez nem érdem, csak kényszerű állapot —, hogy az étellel, emberekkel és eseményekkel való végleges transzrigálást, a megalkuvó cinizmust filozófiámmá tessesem... Aki jól látja s belátja ezt a mi kis magyar világunkat, tudja, hogy nálunk a politika megalkuvás m i n d e n r e... Én tehát meguntam másfél éves iskoláját a megalkuvásnak... Jelöljön maga mellett helyet annak az újságírónak, akinek még nem csupán kenyérszerző az újságírói penna.” Ezzel a nyilatkozatával Ady nem állást cserél, hanem világnézetet és hivatást választ, immár véglegesen.

Milyen döntő alakító szerepe van Ady életében és fejlődésében a Nagyvárad Naplóhoz való átlépésének? Zilahi és debreceni diákkorának örökségeként magával hozott kuruckodó magyarkodása, harcias negyvennyolcas Kossuth-kultusza mint érzelmi alap megmarad, de csalódottan látja ennek a magatartásnak kissé már korszerűtlen, meddővé merevedett voltát, azt, hogy jórészt csak politikai cégerül használják az egyéni érdekekért folyó választási harcokban és a kiábrándító parlamenti vitákban. A „peceparti Páris”-ban sokkal gyorsabban tájékozódik a világ, a nemzetközi politika eseményei, a kor nagy eszmeáramlatai, vajúdo mozgalmi felől, és hazánk sorsát is az egyetemes emberi fejlődés távlatából tudja nézni. A kor uralkodó politikai világnézete a liberalizmus; Adynak a szabadelvű Szabadságnál töltött másfél éve bőven elég ahhoz, hogy ebben is meglássa a jelszavak mögé búvó úri huncutságot, az uralkodó osztály elvtelen önzését. A románlakta terület határára fekvő Nagyváradon kezd tisztábban látni a nemzetiségi kérdésben is: közvetlen közelről tanúja a két nép vezetői által szított nacionalista ellenségeskedéseknek, s józanul kezdi levetni Debreczenben még felfellobbanó sovíniszta nézeteit. Ugyanakkor a másik oldalon egyre kiábrándultabban látja az uralkodó szabadelvű kormánypárt megalkuvó, kiöregedett, tehetetlen maradiságát, érdekszövetségét a nyílt reakcióval. A modern eszmék, a demokrácia és a haladás, amelyre Ady az életét tette, bátrabb, igazabb utakat kívánnak. És Ady egyre nyíltabban

és határozottabban számol le régi eszményeivel: „Egy dolog már bizonyos. A liberálizmus az ő régi magyar formájában színtelen, élettelen s használhatatlan immár. Amióta az egyházpolitikában még egyszer föllobogott a régi dicsőséges láng — a liberálizmus haladoklik. Az őregség, a konzervativizmus betegségekben, a végelgyengülésben fog kimúlni. Sirassák meg, akiknek illik megsiratni. Mi nem gyászolunk érte.

A dolgok természete, örökös rendje szerint arra a helyre, amelyet eddig a liberálizmus foglalt el, a *radikálizmus* jó. És hiába részket az új szabadelvűség vezére a szótól is, ez a radikálizmus eljő.” (315) Ezért támadja kíméletlen bátorsággal Széll Kálmán miniszterelnököt és Bartha Miklóst, magasztalja az akkor elhunyt Szilágyi Dezsőt, akiben a liberalizmus igazi, következetes és önzetlen megtestesítőjét látta, tisztelettel szól a szabadelvű párt agg „generális”-áról, Tisza Kálmánról, akinek személyét Váradon, a Tiszáék hazájában hagyományos hódolat övezte. Igazán és egyre jobban lelkesedik azonban Vázsonyi Vilmosért, a bátor radikális demokrata képviselőért, s benne látja a jövő bajnokát. Régebbi gyanakvó magatartásával ellentétben megértéssel figyeli már a szociáldemokraták mozgalmát is. Mindez Ady politikai-társadalmi szemléletének és világnézetének határozott fejlődését mutatja. Tekintetbe kell vennünk természetesen azt, hogy vonzalmait még jórészt a napi politika eseményei irányítják és nem a nagyobb történelmi távlatok. Kisebb ingadozásait és következetlenségeit, látszólagos megtorpanásait pedig megmagyarázza a Nagyvárad Napló sajátos helyzete: a lap függetlenségének is megvolt az ára. A Fehér Dezső alapította újság mögött nem állott egy párt sem, szubvencióban tehát nem részesült. Saját bevételeiből tartotta fenn magát, ebben pedig a lap elsősorban a gazdag, művelt, haladó szellemű, jórészt szabadkőműves váradai polgárságra számíthatott. Az ő támogatásuk fejében, az olvasóközönség nézeteire, helyzetére vagy érdekeire való tekintettel a szerkesztőknek és a munkatársaknak néha bizony meg kellett alkudniuk a körülményekkel. Ebből a szempontból kell tekintenünk a Váradon hagyományos Tisza-kultuszt, amelynek a független lap is kellett, hogy áldozzon.

Ha azt vizsgáljuk, hogy milyen módon nyilvánul meg Ady világnézeti magatartása és fejlődése ebben a korszakában, széles területet járhatunk be. Vidéki lap lévén, természetesen nem foglalkoztak elvi külpolitikával. Annál erőteljesebb és határozottabb volt azonban a lap belpolitikai arculata és állásfoglalása. A korszak politikai harcainak középpontjában a szabadelvű párt két

csoportjának, Széll Kálmánnak és a politikai porondról kiszoruló agg Tisza Kálmán híveinek versengése áll. A Nagyvárad Napló és Ady Endre is, Tisza Kálmánban látva a szabadelvű gondolat úttörőjét és megtestesítőjét, hagyományos tisztelettel áll mellette, és kíméletlenül támadja Széll Kálmán miniszterelnököt, akit felelőssé tesz a liberálizmus elfajulásáért, megcsúfolásáért, és minden közéleti visszasság okának, forrásának, a társadalmi fejlődés kétszínű kerékkötőjének tart. Amikor azonban 1901 őszén a választásokon Tisza Kálmánt éppen Váradon buktatja ki a 48-as függetlenségi párt jelöltje, Barabás Béla, Ady némi illendő sajnálkozással, de rögtön napirendre tér a meglepő esemény fölött, mert természetesnek találja a szerepét eljátszott és hitelét veszített szabadelvű párt bukását, hiszen szinte megjósolta (l. 176. sz.). „E pillanatban hát egy darab história bezárult. Mélységes fájdalmat érzünk, de nem látunk katasztrófát. És mondják, hogy meghalt a régi szabadelvűség. Jó: meghalt. De az újat, a *radikálisat*, az alkotót várja Nagyvárad, Bihar s rengeteg ezre Magyarország!” (228-9)

A pártok versengése mögött ugyanis a magyar társadalom legveszélyesebb betegségeinek tünetei nyugtalanítják Adyt: elvakult, sovíniszta nacionalizmus és a vele szövethető ravasz ultramontán klerikalizmus, az uralgó osztályok és rétegek önző romlottsága és basáskodó gőgje, zsidógyűlölet, az ifjúságnak jelszavakkal mindenre felheccelhető éretlensége, a nép megvetése, egyszerűen: a demokratikus szellem hiánya a magyar társadalomban és közéletben. Ady szenvedélyes, kíméletlen haraggal támadja ennek a gyűlöletes világnak vezéralakjait, ostorozza aljasságait, leleplezi visszasságait. Éles, éber szemmel figyeli az egész életet, érdeklí minden apró, látszólag jelentéktelen esemény, mert kortünetet lát benne, amelynek tanulságait érdemes hasznosítani. Semmi sem hagyja őt közönyösen, minden jelenség személyes állásfoglalásra készteti, s így válik sokkal többé, mint egyszerű krónikássá: ítéletet is mond koráról. Érdeklődése a politikán és a közéleten kívül elsősorban a szellemi élet felé irányul. A színház, irodalom és az értelmiségi ifjúság jövőjének kérdései foglalkoztatják különösen. Hisz az értelem megvilágosító erejében (szembetűnő, milyen sokszor használja — érvül is — ezt a két szót: *intelligens, intelligencia*), s a haladásba vetett hite újra meg újra harcra tüzezi a sötétség erői ellen. Ösztönös érzékenysége és egyre élesebb tisztánlátása a század első éveinek izgalmasan sokoldalú és eleven körképét bontja ki előttünk a mindennapok eseményeiből.

A Nagyvárad Naplóhoz történt átlépése az újságírói munkának — amelyet eszmény-

ként, mint az igazságért és a haladásért való harcot valóban élethivatásának vallott és vállalt – új, addig csak vágyott lehetőségét hozta meg számára. Valóságos szellemi, erkölcsi és írói, emberi felszabadulása ekkor kezdődik. Tárgyválasztásban és hangban kevésbé köti kényszer; a polgári közönségre támaszkodó független vidéki lap viszonyai közt, személyi szempontok kisebb kötöttségeivel, szabadabban követhette érdeklődését, bátrabban kifejezhette meggyőződését. A megalkuvás addig sem volt kenyere, nem is bírta sokáig. Most aztán szinte szenvedélyes harcosa lesz a maga elvének, hirdett igazságainak, küzd a világosságért. Azt, hogy milyen mohó, önmagára talált, lelkes hévvel veti magát a szerkesztői munkába, nemcsak újból és még magasabbra nekilendülő termékenysége mutatja, hanem munkásságának megváltozott műfaji megoszlása is. A Debreczenbe, majd a Szabadságnál, pályakezdésének szerény humorista babéraitól sarkallva, szinte megimosolyogni való becsvágygyal rója hétről hétre aktuális strófáit. Ugyanakkor kedvvel írogatja sokszor bizonytalan műfajú, kissé szétfolyó, novellaszerű elbeszéléseit is. A Szabadságban nem egészen másfél év alatt több mint egy tucat ilyen írása jelent meg, a Nagyváradai Naplóban két és fél év alatt alig kettő-három. Tréfás-kedélyes vagy csipkelődő versei is hasonló arányban ritkulnak, illetve megkomolyodnak tárgyban és hangban. A Szabadságnál szinte menekül ezekbe a szabadabb, irodalmi műfajokba a kényszerű, megkötött újságírói rovat elől. A Nagyváradai Naplónál viszont szenvedélyesen veti magát ismét a mindennapi munkába, ahol kiélheti mohó érdeklődését az élet minden mozzanata iránt, s újságíró lehet újra, igazán, kedve szerint. Ez a felszabadulás olyan erős hatással van rá, annyira felfokozza munkakedvét, hogy az újságíró jó időre elnyomja benne az írói és a költői.

Politikai világnézete egyre határozottabbá érik ebben a munkában: antiklerikalizmusát, a züllött közélet kolomposai ellen kirobbanó támadásait egyre izzóbb gyűlölet, bátor és gyilkos gúny sarkallja. Szinte személyes ellenségének tekinti a haladás minden nyílt és alattomos kerékkötőjét, a közéleti erkölcs hangos mocsárlakóit, s minden leírt szavából érzik meggyőződése és a javításnak lobogó vágya. A kor hanyatlását, züllését ostorozó, a társadalom fekélyeit panaszó csüggedéséből, keserű reményvesztettségéből is fel-feltör azonban minduntalan forradalmi hite és harci elszántsága. Cikkeiben váltakozó motívumként ismétlődik már A magyar Ugaron, A magyar Messiások és a Fölszállott a páva alakuló, tisztuló dallama. A napi politika kérdései, országos vagy jelentéktelen helyi ügyek közt éles érzékkel mindig megtalálja

Ady azt, amelyben rámutathat az egyetemesebb érvényű jelenségre és tanulságokra, hogy ezzel harcra tüneljen a haladás ügyéért. Feltárja azokat a pontokat, ahol a legsebezhetőbb csapást mérheti ellenfeleire. Legnapibb érdekű kis írásai, apró eseményekhez fűzött elmefuttatásai is így válnak elvi jelentőségűvé, így tárnak föl nagyobb távlatokat. Hatalmasságnak érzi a sajtót, még vidéki lehetőségeiben is, az újságírói magát pedig az igazság fölkennt bajnokának, a „Szentlélek lovagjának”. Ifjonti pályaválasztásának romantikus elhatározottsága most érik igazi, hősi elszántsáá. Ady, a fiatal újságíró életét teszi fel meggyőződésére, s így nő ki belőle Ady, a vatesz, akinek messianizmus, hitvallása először prózában szólal meg a Nagyváradai Napló hasábjain. Az Új Versekkel megszülető igazi Ady Endre első magzatmozgásait figyelhetjük meg itt.

II

Ennyit a kötet anyagának fejlődéstörténeti jelentőségéről. A költő életének és életművének csak egy rövid, a kötet terjedelmével önkényesen kihasított szakaszáról van szó, s már csak ezért sem mélyedhetünk el részletesebb elemzésébe. E hatalmas és igen nagy becsű anyagnak irodalomtörténeti felhasználása és értékesítése csak a maga teljességében, a történelmi háttérbe s a költő életrajzában és vajdú költészetének kereteibe illesztve, az összefüggések megvilágításával lehetséges. (Bóka László könyve sokban már ezeknek a cikkeknek a tanulságaira épült.)

A kötetek anyagának használhatósága, fejlődéstörténeti értéke attól függ, mennyire alkalmasak helyes következtetések levonására, igaz és hű képet adnak-e minden tekintetben Adyról. A kiadás hiteléről, megbízhatóságáról van szó, ami a „teljes és kritikai” jelzőkkel együtt járó jogos követelmény és igény az addigi töredékes válogatások után. Ézért kell hővebben szólnunk a szerkesztők módszeréről, levonva a tanulságokat a következő kötetek összeállítására vonatkozóan, hiszen a helyes módszertől függ a hatalmas vállalkozás sikere, tudományos értéke. Felbecsülhetetlen ugyanis annak a jelentősége, hogy egyik legnagyobb költőnk fejlődésének úgyszólván minden mozzanata nyomon kísérhető, illetve felderíthető kora ifjúságától kezdve, gazdag termékenységgé újságírói munkája folytán, amely lehetővé teszi, hogy szinte minden leírt sora fennmaradjon, ha nem is kéziratban, de a lapok hasábjain.

A kiadás első és sarkalatos kérdése az anyag összegyűjtése és kiválogatása. Majdnem teljes egészében le kell természetesen

mondani azokról a kisebb, jelentéktelen és jeltelen cikkekről, amelyek lehet, hogy Adytól származnak, de azonosításuk lehetetlen. Egyébként is, mint a mindennapi újságírói munka termékei, sem tárgyuknál, sem a megszokott fordulatokat használó stílusuknál fogva nem mutatnak semmi jellegzetességet, hiányzik belőlük éppen az egyéni vonás. A gyűjtőmunka és a válogatás tehát csak a jelentősebb cikkekre terjedhet ki.

Ady nagyváradi korszakára, főként a Naplónál való működésére vonatkozóan ez a feladat egyrészt kevesebb problémát okoz, másrészt azonban több nehézséget is rejt magában. Régebbi változatos írói álnevei és jegyei helyett Ady a Naplóban már csak az *A. E.* vagy *a. e.*, ill. *ae.* rövidítést, heti krónikája és humoros cikkei alatt pedig a *Dyb* aláírást használja. Ez megkönnyíti a gyűjtő dolgát. Nem csekély gondot okoz azonban, hogy a Napló cikkeinek nagy része névtelen. Ady termékenységét, szorgalmát, sokoldalú újságírói használhatóságát ismerve — amelyet a kortársi emlékezések mind kiemelnek — közülük sok bizonyára az ő írása. A kötet összeállítói is ezen a nézetben voltak, és nagy számmal (227-et a 96 jelzett kikkel szemben) vettek fel névtelen, de Adynak tulajdonított cikkeket. Nyilván abból indultak ki, hogy Váradon már kiforr Ady prózai stílusa, kialakítja jellegzetes újságírói hangját, s ez kétségtelenül felismerhetővé teszi névtelen írásait is. Ebben van is igazság. Óvatosságra azonban fokozottan szükség van.

Ady váradai cikkei, főként a Nagyváradi Naplóba írottakat valójában jóval nehezebb elkülöníteni, hangjukat élesebb füllel, nagyobb figyelemmel lehet csak felismerni, mint a debreceni korszakból származókat. Az ottani újságírás konzervatív, retorikus, de kezdetlegesebb, nehézkes kórusából élesen kivált Ady fiatalos, eleven, más zengésű hangja. A váradai lapok szelleme és stílusa azonban más: sokkal modernebb, frissebb, egyénibb, közelebb áll a fővárosi sajtóéhoz. A Debrecenből érkező fiatal Ady számára nyilván ez volt az eszmény, a követendő minta, példakép. Debreceni szerkesztője, dr. Bártha Mór volt 48-as honvédtiszt, tehát csaknem aggasztán, a munkatársak is jórészt meglett, tekintélyes személyek. Váradon nem nyomja őt ilyen korkülönbség; szerkesztői, Dési Géza és Fehér Dezső még újszólván fiatal emberek, mindössze nyolc évvel idősebbek nála, munkatársai pedig jórészt vele egyvású fiatalemberek. Tájékozottságuk, ismeretköriük azonban gazdagabb, sőt újságírói gyakorlat. és tapasztalat dolgában is fölényben vannak. Ismerik a kor szellemi áramlatait, a modern irodalom a nevelőjük, írói becsvággyal végzik újságírói munkájukat. Ben-

nük testesül meg Ady számára legérzékeltetőbben és leghatasosabban Várad nyugtalan, pezsgő szelleme, nem csodálhatjuk tehát, ha hozzájuk igyekeznek idomulni, tanul sokoldalúságuktól, tájékozottságuktól, újságírói érzékenységüktől. Az írói becsvágy már rég megvan benne is, most végre azt a hangot véli hallani, amelyet maga is keres, rokonszempellel visszahangozza őket, átveszi lüktető, fölényes és könnyed stílusukat, igyekszik egyéni és eredeti lenni. Nem kell erőlködni, hogy sikerüljön. Társai hamar felismerik tehetségét, megkapja őket is az Ady írásaiból áradó tojtott tűz, a kifejezés nyugtalan dinamizmusa, heve. Természetes ilyenformán a kölcsönhatás, amelynek folytán kialakul a váradai sajtóban egy sajátos stílus, hiszen az újságírók — különösen az egy szerkesztőségben dolgozók — napról napra olvassák és megvitatják egymás írásait. Elsősorban Fehér Dezső, a Napló szerkesztője volt Ady mestere, őt igyekezett követni. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy a lap névtelen cikkei erős hasonlóságot mutatnak.

Ezt akkor látja az ember, ha az újság évfolyamait a maguk teljességében vizsgálja. Sok esetben aligha mernők felelősséggel és teljes bizonyossággal eldönteni, hogy melyik névtelen cikk Adyé, melyik nem. Vannak természetesen olyan esetek is szép számmal, amikor a cikk tárgyának egy hiteles Ady-cikkhez való kapcsolódásából vagy rá való utalásánál fogva, esetleg más személyes vonatkozás folytán majdnem kétségtelenül meg lehet állapítani a szerzőségeit. Mások a cikk rovata, a lapban való tipográfiai elhelyezése vagy valamely előzménye adhat útbaigazítást. Mindenesetre jobban kellene ismerünk a lap szerkesztési viszonyait, a dolgozó-társak számát, személyét, munkamódszerét és szerkesztőségi beosztását, sőt névjeleiket is, hogy tisztábban láthassunk a gyanús vagy kétes esetekben. Erre vonatkozó megbízható kortársi emlékezés, sajnos, alig akad, pedig Ady váradai korszaka van aránylag legjobban felderítve. Egy bizonyos: a kiadás szerkesztőinek mindig a lap *egészére* kell figyelmüket kiterjeszteniük. Ezért bizonytalan értékű a legelőkímeretesebb lektori ellenőrzés is, ha már csak a kiválogatott kész kéziratit anyagot vizsgálja felül. A környezetükből, természetes összefüggéseikből kiszakított cikkeik sokszor holt anyaggá válnak, jellegük eltorzul, hamis képet mutatnak, nem is szólva a másolás hibáiról, és a belőlük credő téves következtetésekről.

Ahol tárgyi bizonyíték vagy valamely külső fogódzó nem akad, ott a nyelvi-filológiai módszerhez, a stílusvizsgálathoz lehet folyamodni. Ennek alapja is előfeltétele azonban Ady hiteles prózai írásainak, cikkeinek korszakanként elvégzett részletes nyelvi és sti-

lárís elemzése (helyesírás, szóhasználat, nyelvtani sajátosságok, stílus). Ezt a hosszas, elmélyedést kívánó munkát eddig, az anyag összegyűjtése nélkül nem lehetett elvégezni, a kötetek szerkesztése közben pedig aligha van rá mód. Így sajnos, hiányzik az összehasonlítás alapja, a hitelesítés pontos mértéke, és csak általános, felületes megfigyelésekre vagy stílusérzékünkre vagyunk utalva. Ez pedig igen ingatag és megbízhatatlan eszköz. Szubjektív érzés helyett objektív, tárgyi bizonyítékokra van szükség. A bizonyíthatóan Ady-íráskor téves mellőzésénél jóval súlyosabb hiba a nem tőle származó cikkeknek életművébe való önkényes beiktatása, mert ezzel meghamisítjuk, esetleg súlyosan eltorzítjuk Ady írói arcát; főként az ilyen idegen írásokból adódó téves következtetésekkel.

A kiadásnak egyik lényeges hiányossága, hogy nem okolja meg módszeresen és egyenként a névtelen cikkek felvételét, holott a „kritikai” kiadásnak ez volna a feladata. A közlés érveinek ismerete nélkül természetesen nem vizsgálhatjuk végig hitelesség szempontjából a kötet minden egyes darabját, de a hasznosítható tanulságok végett megemlítünk néhány tévedést, gyanús vagy kétes esetet.

Akárcsak az első kötet, tévesen Adynak tulajdonított cikkel kezdődik a második is. Aláírása a közlésben *a.*, a jegyzet szerint azonban *ae.* Ez a következtetlenség, ill. pontatlanság gyanút kelt. És jogosan. A Nagyváradai Naplóban a cikk alatt ez a jegy áll: — *a.* A rövidítés tehát *nem kezdőbetű*, s így nem jelölheti Adyt, mert a nagyködtöjel nyilvánvalóan egy *a*-ra *végződő* név első betűit pótolja. „A hétről” c. vasárnapi tárcarovat írója akkoriban maga a szerkesztő, Fehér Dezső, aki nevének latin megfelelőjét használja aláírásul: *Alba*. A szóban forgó cikk alatt valamely okból vagy a változatosság szeszélyéből csak az utolsó betűt írta ki, s így születetett az — *a.* betűjegy. A nagyködtöjel felületes elhagyása a kimácolásban, majd a közlésben (amit a lektorok persze a *kézirat* alapján nem vettek észre), így szült egy ál Ady-cikket, sőt alighanem többet is. A szerkesztők ugyanis a téves *a.* betűjegyből azt a következtetést vonták le, hogy Ady már 1901. május 12-től ír a Nagyváradai Naplóba, tehát rá ruházták — meglehetősen szeszélyes válogatással — a következő napok névtelen vezércikkeit, amelyeket pedig nyilván Fehér Dezső írt, mint rendszeren. Még a máj. 21-i vezércikk Adynak tulajdonított szerzősége is erősen kétes. Az, hogy Ady a görög *anér* (= férfi) szót később a Vén diák üdvözlése c. versébe szövi, nem lehet bizonyíték. Miért használta volna aláírásul itt, egyetlen egyszer, mikor betűjegyeiben már

megállapodott? A cikk tárgya (egy szabadságharc-korabeli levél közlése) se nagyon rá vall. — Íme, intő példa arra, hogy a felületesség milyen bonyodalmat okoz, másrészt pedig, hogy mennyire csalóka, téves utakra vihet a hitelességnek érzés szerint való megítélése.

Adynak a Naplóhoz való átlépését teljes bizonyossággal csak máj. 22-től számíthatjuk. Akkor jelenik meg ugyanis a lapban Adynak a szerkesztőhöz intézett levele, amelyben kéri, fogadja lapjának katonájává. A levél nemcsak hitvallás, hanem egyúttal természetesen a lap érdekét szolgáló s a Szabadság ellen irányuló demonstráció. Jegyzetben mindenesetre közölni kellett volna a levélhez fűzött szerkesztői megjegyzést, amely az újságlap túlsó oldalára szorult, és ezért nyilván elkerülte a gyűjtő figyelmét. Így szól: „A levelet örömmel olvastuk s hasonló örömmel tudatjuk olvasóinkkal, hogy Ady Endre már e lap belső dolgozó társa.” Bóka László könyve közli e záradékot (178. l.), de más szöveggel, Fehér Dezső könyvéből (32. l.). — A vitás dátum tisztázásához a Szabadságnak egy eddig figyelembe nem vett kis szerkesztőségi híre közlel vizs. Máj. 18-án közli ugyanis a lap, hogy „Ady Endre hírlapíró társunk a „Szabadság” szerkesztőségének kötelékéből kilépett”.

Itt említjük meg a kötetnek egy furcsa szerkesztésbeli sajátosságát. Nem értjük ugyanis, hogy ha több cikket közölnek ugyanabból a lapszámból, miért forgatják fel ottani sorrendjüket, sőt összefüggésüket. A Napló máj. 22-i számában pl. két aláírt, ill. jelzett és egy vélt Ady-cikk van (a kötetben a 6., 7., 8. sz.). A lapban a Nagyváradai krónika rovatban levő cikk (8. sz.) után következik közvetlenül Ady említett levele (7. sz.), a névtelen színházi kritika (6. sz.) pedig hátul áll a Színház rovatban. A sorrend tehát pontosan megfordul a kötetben. Az ilyen önkényesség a cikkek súlyarányát is meghamisíthatja. A Széll Kálmán-párt c. kis cikkeske (15. sz.) pl. az ugyanilyen című vezércikk (16. sz.) alatt álló kis glossza. Bár megvilágítja az előzményeket, mégsem elől van a helye, már csak azért sem, mert lényegi tartalma egy képviselő távirata. (Ezt pedig mint idegen szöveget a kiadásban követett gyakorlat szerint más betűfoussal kellett volna közölni.) — A 22. sz. cikk a jún. 4-i szám Hírek rovatában van, a 21. sz. pedig hátrább, a Színház rovatban. Több ilyen eset is akad.

A Nagyváradai Napló vezércikkeit majd mindig egy kis, néhány sornyi glossza, megjegyzés vagy politikai hír követi. E gyakran láthatólag csak kiollózott, helytöltő névtelen cikkeskék közül többet Ady írásaként közöl a kötet (pl. 15., 23., 28., 32., 35., 41.

sz.), bizonyára csípős hangjuk miatt. Nem mindig érezzük azonban kétségtelennek e válogatás helyességét, mint ahogy általában a névtelen vezércikkek szerzőségének Adyra való ruházásában is, úgy véljük, akad ötlet-szerűség, következtetlenség (a kötet első, tévedésből bekerült darabjai különösen erősítik gyanúnkat). Ha egyeseket bizonyos okból közölnek, miért hagynak ki másokat, amelyek ugyanolyan jogon bekerülhetnének a kötetbe? Ha már május 12-től Ady írásaként veszik számba a Napló vezércikkeit, miért hagyták ki éppen a máj. 18-ít (Tiszák maradnak)? Vagy miért nem vették fel a máj. 29-ít (A reakció veresége), amely a 9. sz.-hoz kapcsolódik, és ugyanarról a diákmozgalmi kérdéstről szól? Hasonlóképp csatlakozik a 24. sz. cikkhez (Pálmay és Márkus) ugyancsak a jún. 5-i szám Színház rovatában megjelent beszámoló Az utolsó Pálmay-est-ről. Ezeket az összefüggéseket és párhuzamokat figyelembe kellett volna venni. Ami pedig leginkább elgondolkoztat bennünket: Fehér Dezső, a Naplóban megjelent cikkek szerzőségére kétségtelenül a leg-hitelesebb tanú, a II. kötet 227 névtelen cikkéből mindössze ötöt vett fel *Ha hív az acélhegyű ördög* c. gyűjteményébe. Pedig, minthogy a vezércikkeket rendszerint ő maga írta, könnyen és biztos emlékezettel kiválogathatta volna közülük azokat a névtelen írásokat, amelyek nem az övéi voltak, amelyeket tehát majdnem teljes bizonyossággal Adynak tulajdoníthatott. Bár Fehér csak válogatást ad, az a tény, hogy a csaknem egy-éves időszakból mindössze öt ilyen cikket említ (24., 120., 221., 230., 263. sz.), némi kétséget kelt bennünk a kritikai kiadás második kötetének névtelen cikkeiben mutatkozó bőségével szemben. Főként az Adynak tulajdonított vezércikkek felülvizsgálása volna kívánatos, de az anyag nagy részében ez, sajnos, megoldhatatlan számunkra, mivel a Napló 1901. évfolyamának második fele nincs meg a Széchényi Könyvtárban.

Gyanús az is, hogy igen sok napon torlód-
nak a közölt cikkek: többnyire 2, gyakran 3, de néha 4, sőt 5 is. Jóval kevesebb olyan nap van, amikor Adynak csak egy írása jelent meg a Naplóban a kötet szerint. Tudjuk, hogy az újságírói munka általában névtelen, mégis szembeötlő, hogy az ugyanarról a napról közölt cikkek közül csak ritkán találunk egy-egy jelzettel, a többi mind névtelen. Néhány ríkfőt eset: 1901. jún. 16.: 3 cikk, mind névtelen; 22.: 4 cikk: Dyb, Nt, Nt, Nt; júl. 18. és 19.: 3–3 cikk, mind névtelen; aug. 9.: 4 cikk, mind névtelen; 11.: 5 cikk: Nt, ae., Nt, Nt, Nt; szept. 1.: 4 cikk: Nt, ae., Nt, Nt; 7.: 5 cikk: Nt, A. E., Nt, Nt, Nt; 1902. febr. 28.: 3 cikk, mind névtelen; stb. (Hasonló képet

mutatnak az I. kötetben a Szabadság-beli cikkek.) Ha, Ady lelkes szorgalmát és termékenységet ismerve, természetesen találjuk is, hogy a sablonos szerkesztőségi munkán kívül rendszerint több egyéni cikket is írt naponta a lapba, úgy véljük, hogy e hármasával, négyesével, sőt ötösével torlódo névtelen cikkeket alaposabban meg kellene még vizsgálni a hitelesség szempontjából. Bőségükkel furcsa és megokolatlan ellentétben áll ugyanis a sok hézag a cikkek időrendjében. Ady munkaszünetét és a lap belső munkatársainak kis számát tekintve valószínűtlen ugyanis, hogy egy nap 3–4–5 cikke is megjelenik, utána meg napokig egyet sem ír a lapba — kivéve, ha nyilván szabadságon van, mint pl. 1901. karácsonytól 1902. január elejéig. (Még feltűnőbbek az időbeli hézagok a Szabadságból közölt anyagban, l. k.) Úgy véljük tehát, hogy a valószínű arányok alapján gondosan meg kellett volna rostálni az egy napról feltűnően nagy számban kiválasztott névtelen cikkeket, másrészt pedig jó lett volna alaposan átvizsgálni azokat a lapszámokat, amelyekben az első nyomozás nem bukkant Ady-írásokra. E számok névtelen anyagában is bizonyára akad Adynak tulajdonítható cikk. Megfontolásra érdemesek pl. a következők: 1902. jan. 10.: Fedák Sári (Apró hír); 18.: A diák szerelme; 25.: Magyar mohikánok; 26.: A Vázsonyi-affér (bevezetése); febr. 1.: Nagyvárad krónika. Címer a mosogató rongyon; 2.: A mi haladásunk; Hajsza Vázsonyi ellen (l. 294. sz.: A nép megmozdult); 6.: Aki eltávozott; 8.: Színpad és brettli; 9.: Nagyvárad krónika. (A benne közölt Tisztyvisélok kaszinója c. tréfás verset Földessy fölvetta a Rövid dalokba, tehát a keretül szolgáló cikket is Adyénak lehet valószínűsíteni); 11.: Nagyvárad krónika; 13.: Nagyvárad és az önálló vámterület; 14.: Nagyvárad az önálló vámterület mellett (bevezetése); 18.: Trónörökösök nevelése; Nagyvárad krónika; 19.: Nagyvárad krónika; Somogyi Károly jubileuma; 20.: Nagy vasúti katasztrófa (Nagy tudósítás, másnap vezércikk a szerencétlenségről: 311. sz.) 21.: Nagyvárad iktarkaságok; Nyíltterező színésznök; 28.: A márciusi műsor (bevezetése).

Különösen talányos az említett Nagyvárad krónika c. rovatcm alá foglalt rövid, többnyire névtelen cikkek megítélése és kiválogatása. Gyakran egy-egy tréfás aktuális vers van közibük iktatva, rendszerint *Dyb* aláírással. Ilyenkor Adynak tulajdonítva közli a kötet a vers előtt levő egy vagy két cikket is, mint amelyre Ady szerzősége szintén kiterjed, s elhagyják a verset követő részeket (pl. 269., 282., 298., 299., 302. sz.). Ez logikusnak látszik, de épp oly jogos a kérdés,

hogymivel az aláírás a vers alatt áll, nemcsak arra vonatkozik-e. — Még kevésbé érthető az, hogy a Nagyváradi krónika rovatból *kiszakítva* közül a kiadás egy vagy több apró cikket, minden megokolás nélkül (pl. 274., 310., 313., 315., 318. sz.). Pedig e cikkek jellege, hangja azonos; különben is az újságírói gyakorlat szerint az ilyen rovatnak egy állandó írója szokott lenni, s ritka eset, hogy több szerző írásából állítják össze.

A 16. sz. jegyzet megemlíti, hogy „a cikk egy részét a korabeli szokás szerint Ady valószínűleg valamelyik pesti lapból ollóztta”. Vidéki lapnál ez egészen természetes volt. Főként a kötetben közölt névtelen vezércikkek mondanivalója és hangja érezteti sokszor, hogy ilyen esetről van szó. Érdemes, sőt szükséges lett volna az ilyen gyanús helyek forrását földérteni; bizonyára sok eredetinek látszó cikk teljes egészében vagy nagy részében valamelyik más lapból van átvéve, ill. átirva. Könnyű volna kideríteni, hogy a Napló szerkesztőségében főként mely lapot vagy lapokat forgattak és használtak fel, s ezek alapján tisztázni lehetne az átvételeket, egyezéseket. Enélkül tévesen és jogtalanul esetleg Adynak tulajdonítunk egy sereg cikket vagy részletet, eszmei és nyelvi, stílusi szempontból hamis következtetésekre adva alapot.

Néhány kétesnek látszó esetről teszünk végül említést. Nem tartjuk valószínűnek, hogy a Szabadság 1901. máj. 24-i számában, a laptól való távozása után egy héttel, utólag megjelent volna Adynak egy „ott maradt” cikke, bárha jó barátsággal vált is meg a laptól, illetve kollégjától. A Naplóban megjelent levele *után* ez még kevésbé hihető. Az Akácvirág c. cikk egyébként sem olyan jellegzetes, hogy ne írhatta volna akár-melyik munkatárs. — Felesleges volt újra közölni A reformáció emlékkünnepe c. cikket (218. sz.), amely néhány szónyi eltéréssel benne van az I. kötetben (251. sz.). A Szabadság 1900. nov. 1. számából Ady ugyanis a következő évben elküldte az ismét időszerűvé vált cikket a Szilágyinak. Mivel az újraközléseket a kiadás, sajnos, nem jelzi, holott kritikai szempontból helyes és szükséges volna, ez a kis frás nyilván elnézésből került vissza a II. kötetbe.

Némely cikk alatt Ady ismert írói jeleitől elűtő betűjegyeket találunk; ezek külön magyarázat nélkül csak kétséget ébresztenek, nemhogy igazolnák a szerkesztést. Pl. a 116. sz. cikk aláírása (*a. a.*). Nem tudjuk, hogyan lehet ez Ady betűjele, hacsak nem sajtóhiba (*a. e.*) helyett. Erre vonatkozólag azonban nincs a jegyzetben semmi célzás. A 166. sz. cikk betűjegye (*e*), a 255. számúé (*-e.*), a jegyzetben (*-e.*). Jelentésük szintén homályban marad. (Talán az *a. e.* máso-

dik vagy az *Endre* utolsó betűjéről van szó?). — Szeretnénk tudni azt is, miért alkot külön csoportot az 1901. szept. — dec. időszak anyaga, noha ezt sem külső, sem belső tagolási szempont nem okolja meg.

III

Klasszikus íróink kritikai kiadásai nemcsak az irodalmi, esztétikai elemzés és az irodalomtörténeti kutatás nélkülözhetetlen alapját alkotják, hanem igen értékes anyagot adnak a nyelvészeti vizsgálat: a nyelvtan, nyelvtörténet, lexikográfia, helyesírástörténet és a stilisztikai kutatás számára. E kiadások szerkesztőinek arra is gondolniuk kell tehát, hogy a szövegek közlésmódjai a teljesség és szó szerinti hűség fölül a filológiai pontosság igényének is megfeleljen. E tekintetben Ady prózai műveinek kiritikai kiadása, sajnos, felemás módszert követ. A szövegszerűséget általában dicséretes gondnal igyekeznek a szerkesztők biztosítani; ezt a cikkek eredeti szövegével való próbaszerű egybevetés is igazolja.

A szövegközlés az első kötetben közölt elvek alapján történik. Ady cikkeinek hírlapi szövegében vidéki sajtóra és nyomdákra jellemző módon igen sok a sajtóhiba, a helyesírási következetlenség (egy cikken belül is), sőt gyakori az értelmi zavar. Az ilyen szövegromlást szögletes zárójellel kiegészítéssel és csillagos helyesbítéssel állítják helyre (jegyzetben feltüntetve az eredeti hibás alakot is), a megértést nem zavaró szokatlan szóalakot vagy írásmódot pedig zárójellel felkiáltójellel (!) jelzik. Ezek az elvek helyesek, mert megőrzik az eredeti újságszöveg értelm szerinti hűségét. Néhány zavaró hiba azonban elkerülte a szerkesztők figyelmét, és javítatlan maradt. Pl.: 90. l.: ... ezek árából *megvásárolható* lett volna az előbbi tervek egyike, ... *megvalósítható* helyett; az előtte levő egyik mondat világosan utal erre: „... pár olyan tervet soroljunk elő, melyek *megvalósítását* ... többre becsülnénk ...”. A 152. sz. cikk utolsó bekezdését a zárójellel közbeszúrt mondat megtöri, hiányossá teszi (190. l.). 200. l.: ... kezd terjedni mindenfelé az a homály, az az *elbomlás* ... , ... *elborulás* helyett. 372. l.: — Hallja, ez már *stocking!* — nyilvánvalóan *shocking* helyett; a *stocking* (= hosszú harisnya) szónak ebben a megbotránkozó méltatlankodást kifejező mondatban semmi helye. — Egy-két esetben csillag jelzi ugyan a szövegromlás javítását, de a jegyzetből kifelejtődött az eredeti változat közlése (pl. 188., 199. sz.). A 233. sz. cikkben levő helyesbítésbe pedig sajtóhiba csúszott be: *hangoskodnia* van *hangoskodna* helyett.

A szokatlan alakra vagy szóhasználatra figyelmeztető zárójeles felkiáltójelet sűrűbben lehetne alkalmazni, nehogy az olvasó esetleg hibára gondoljon (pl. a *-nőnk*, *-nőnk* ragos feltételes alakok; 254. l.: *vadócat* (= gazt, gyomot); 272. l.: *egyes* (= békés, egyetértő) összetartással; 356. l.: *felekezéskedés*; stb. Az ilyen szavakat természetesen jegyzetben meg is lehetne magyarázni.

Kritikai kiadásban arra kell törekedni, hogy az eredetileg újságban megjelent szövegeknek eredeti közlésformáját, tagolását lehetőleg megőrizzük, és feltüntessük helyüket a lap egészében. Jelölni kellene tehát minden esetben a cikk rovatát (pl. *Tárca*, *Hírek*, *Színház*) vagy jellegét, pl. hogy vezércikk-e, mert ezzel jobban éreztetjük jelentőségét is. A 36. sz. kis cikk pl. a Szerkesztői üzenet rovatban jelent meg. Betűarányukban és tagolásukban is pontosan kellene közölni a címeket és alcímeket. Az önkényes címadást nem helyeselhjük. Pl. Adynak Fehér Dezsőhöz intézett levelét ezzel a címmel közli a kötet: Levél a Nagyvárad Napló szerkesztőjéhez. A lapban csak ez áll címként: A szerkesztőségéből. Alatta egy sornyi bevezető: „Lapunk szerkesztője kapta a következő levelet”. A közlésből ez elmaradt, akárcsak az Ady belépését bejelentő, már ismertetett záradék. Az ilyen, nem Adytól származó szövegrészeket ugyanúgy más betűtípussal kellene közölni, mint a cikkekre iktatott idézeteket. Ebben is akad következetlenség (pl. a 37. sz. cikk középső bekezdése, a 295. számúnak pedig a harmadik sorban kezdődő, más lapból idézett része nincs elkülönítve; nem értjük viszont, miért szedték kisebb betűvel a 271. sz. cikk utolsó bekezdését, holott nem idézet). Meghagynánk a teljesség kedvéért a némely cikk élén álló keltezés is, bár ez többnyire a megjelenés keltének ismétlése volna. — A Szabadsággal ellentétben a Napló nem ritkítással, hanem dőlt szedéssel emel ki neveket, egyes szavakat vagy részleteket, a második kötetben helyes tehát az ugyanolyan megoldás. Következetességre volna azonban szükség ebben is; a kiadásban követett eljárás egészen alkalom- és ötletszerűnek látszik. — Az alaki hűség kedvéért jó lett volna megtartani a lapban használt „macskaköröm” idézőjel-típust a kötetben levő sarkos (»...«) helyett. Arra kellene törekedni, hogy a nyomtatás lehetőségei közt a kiadás minél hívebben idézze a cikkek eredeti közlésformáját. Az eszményi megoldás az volna, ha a cikkeket eredeti alakjuk és környezetük megőrzésével, fényképmásolatban lehetne kiadni, bár tudjuk, ennek is megvannak a maga szerkesztés-technikai nehézségei.

Számításba kellene azonban venni azt is, hogy az időben és helyesírásban ma még hozzánk közel álló Ady-szövegek egy-két század múlva már nyelvi emlékeké is válnak, s hogy a többnyire csak egyetlen példányban őrzött és máris erősen megrongálódott napilapok esetleges pusztulásával ez a kiadás pótolja majd az eredeti szövegeket. Jogosnak érezzük tehát Pais Dezsőnek a kritikai szövegkiadások filológiai hűségére vonatkozó figyelmeztetését. (A II. Orsz. Nyelvészkongr. MNY/TK. 83. sz. 154.)

A cikkek alatt levő írói jegyeknek aprólékosan pontos közlése — mint a legelső cikkel kapcsolatban is láttuk — igen fontos. Az sem lényegtelen pl., hogy a betűjegy mellett kötőjel (-) vagy nagykövőjel (—) áll-e. A 301. sz. cikk (A hétről) betűjegye a kötetben (*b*), az újságban (*b*), vagyis úgy látszik, a *b* mellett volt még valami, de a szedésből kiesett. Erre vall az is, hogy a 307. és a 314. sz. cikk alatt (mindkettő szintén A hétről címet viseli) (*-b*), ill. (*-b.*) jegy áll az eredetiben, a kötetben pedig (*-b*), ill. az érthetetlenül kifogott (*-b-*). A (*-b*) betűjegy bizonyára a *Dyb* rövidítése a kötetben levő önkényes változatok azonban éppen nem mutatnak erre az azonoságra. Ezek alapján bizonyára pontatlan a 264. sz., szintén A hétről c. cikk (*-b*) betűjegye is. Bár a lapban nem következetes a pontok kitétele, az ilyen rövidítésekben a kiadás mindenképpen az eredetit kell, hogy kövesse, pontnyi pontossággal (l. pl. 320. sz.: (*ae.*) az eredeti (*ae*) helyett).

A szövegek helyesírására vonatkozólag a kiadás továbbra is az első kötetben megállapított elveket alkalmazza, azaz megmaradt általában az újságcikkek eredeti helyesírását, kivéve a *cz*, a kettőzött kétjegyű mássalhangzók (*könnyü*), a különírt vonatkozó névmások (*a ki*) régies írásmódjának és az *i* — *í*, *u* — *ú*, *ü* — *ű* újságbeli, többnyire szabálytalan jelölésének pontos követését. Ezeket a mai helyesírási szabályzat szerint írták át, nyilván a könnyebb, zavaraltalanabb olvashatóság kedvéért. Kritikai, tehát elsősorban tudományos rendeltetésű kiadásban nem helyeselhjük a szövegek eredeti helyesírásának korszerűsítését, megváltoztatását, bármennyire elvszerű is az átírás. Filológiai szempontból szinte használhatatlan az ilyen szövegközlés. Itt pedig különösen figyelembe kell venni, hogy éppen 1901—3. közt zajlik a helyesírási reform, tehát akkor még sok egyéni szokás színezte a csak nagyjában kialakult helyesírást, amely, mint az eredeti újságszövegek alapján a szerkesztőség és a nyomda gyakorlata mutatja, erős ingadozásban és átalakulásban volt. A forrongásnak éppen

jellegzetes vonásait tünteti el az egységsítő szándékú átirás, elmosza az Ady-cikkek egyéni helyesírási sajátosságait, s ezzel a kétes vagy névtelen cikkek azonosításának egyik fontos eszközét veti el.

Az ilyen eljárás mindenképpen csak felemás megoldást adhat, amelyet még zavarosabbá tesz az éppen e módszerrel elkerülhetetlenül együttjáró sok következtetlenség. Nem lehet hasznos, nem adhat egységes képet az, ha némely ponton korszerűsítjük a szöveget, egyébként azonban meghagyjuk az eredeti írásmódot. E kétfelé néző szemlélet a következtetlenségen túl önkényes módosításokhoz vezet. Az ékezés, kettőzés, egybe- és különírás tekintetében, az idegen szók írásmódjában találunk különösen ötlet-szerű változtatásokat, illetve sok esetben nem hajtották végre az „elvszerű” egységsítést. Nem tölthetjük meg itt a helyet példák sorával, szemléltetésül utalunk azonban a 306. sz. cikkre, amelynek a 384. l. után levő hasonmásáról mindenki ellenőrizheti, hogy a közölt szövegnek megfelelő részleteiben 17 pontatlanságot, következtetlenséget, elvszerűtlen változtatást számoltunk meg, köztük 3 szó kihagyását (a 395. l. utolsó bekezdésének első sorában: . . . páva, *nincs egyéb közkérdés*, *nincs egyéb közérdek* . . .), a *beleilleszkedik* igekötőjének *be-re* kurtítását (396. l. 11. sor), az *a* névelő téves beiktatását (uo. 15. sor).

Az ilyen esetek nagyon is megerősítik a figyelmes olvasó kételkedését a szövegközlés hűségével szemben. Ha a nyilvánvaló sajtóhibákat nem rójuk is fel (számuk a kötet terjedelméhez képest nem feltűnő, bár az elmondottak alapján nehéz eldönteni, mit tekinthetünk a kiadásban sajtóhibának, mit filológiai pontatlanságnak), néhány egybevétel alapján megemlítünk egy-két esetet, amelyben nem felismerhető sajtóhibáról van szó (mert a mondat értelmes marad így is), hanem az eredeti szövegnek nyilván szándéktalan, de lappangó meghamisításáról, amely éppen ezért veszedelmes. A már többször idézett levél „Én tehát megúntam . . .” kezdetű szakaszának utolsó sorában (17. l.) az újság szövegében nem *még*, hanem *meg* szócska van (Fehérnél is *még* olvasható ugyan, de az ő szövegközlésének hitele igen bizonytalan); ez más, ellentétes értelmet ad a mondatnak, az időhatározó *még*-gel szemben. A 13. sz. cikkbe iktatott versikék szövegében két súlyosabb, már-már értelemszavó hiba is akad: „Hisz a te lelked /lhletet, lelket *is* kapott” — *itt* helyett. — „De amikor téged látlak! Katona-sor, nagyon *állak*” — *ádlak* helyett. Ezek a torzítások annál furcsábbak, mert a versek szövege már ki van adva a Rövid dalok-ban (104. l.).

Kritikai kiadásban a szövegeknek nélkülözhetetlen kísérői a jegyzetek. Sokoldalú alaposságuk és megbízhatóságuk igen értékes segítség az olvasónak vagy a kutatónak, mert a tartalmi, fogalmi magyarázaton kívül megvilágítják a kort, az alkotás keletkezésének körülményeit és az író életművében elfoglalt helyét. E többoldalú szerepet tekintve, a második kötet jegyzetapparátusa fejlődést mutat az elsőhöz képest. Ennek külső jele a jegyzetanyag megnövekedése az első kötetéhez képest, több mint egy negyedével, sőt ha a kötet arányait tekintjük, egy harmadával. Több vonatkozásban mégis hiányosnak érezzük. A jegyzetek rövid előszava helyett ugyanis terjedelmesebb bevezetőt vártunk volna, amely felvázolná Ady váradi élet-szakaszának keretét, fontosabb adatait, s részletesebben ismertetné a kor történelmi képét, különösen pedig politikai viszonyait, esetleg kronológiát adna az eseményekről. A századforduló a mai nemzedék számára szinte már régmúlttá távolodott az idő rohanásában, anélkül azonban, hogy tudatunkban igazán történelmileg távlatosodott volna. Történetírásunk valójában csak most tárja föl a kiegyezés és az első világháború közti korszakot, amelyről így jóval kisebb tájékozottságunk van, mint Mohács koráról vagy akár a szabadságharcról. Nagyon kíváncsús lett volna tehát főlvázolni a kor általános politikai helyzetképét, ismertetni parlamenti irányzatait és zűrzavaros párt-harcait, jellemezni főszereplőiket. A napisajtó s így Ady cikkeinek nagy része ugyanis ezekkel foglalkozik.

Másik erős hiányérzetünk a névtelen és Adynak nem közismert betűjegyveivel jelzett cikkek hitelességének megállapításával, kiválogatásával kapcsolatos. Sok kételkedésnek, utánanyomozásnak, esetleg téves ellenvetésnek venné elejét, ha néhány általános megjegyzés helyett minden egyes névtelen vagy kétes jegyű cikk felvételének megokolását, hitelességének bizonyítékait vagy legalább érveit közölnék a jegyzetek. A leghelyesebb, tárgyilagos eljárás az volna, ha az Adyra valló, de kétes, csak valószínűsíthető cikkeket külön függelékkel iktatnák a gyűjteménybe. A további kutatás bizonyára soknak a hitelességét tisztázná.

A kor viszonyaira és szereplőire vonatkozó általános tájékoztatás hiányát pótolják némiképp az egyes jegyzetek adatai. Összeállítóknak néha valóságos nyomozómunkát kellett végezniök a ma már érthetetlen, feledésbe merült egykorú vonatkozások föl-tárására, hogy megvilágítsák némelyik cikk háttérét vagy egy-egy utalását, célzását. Az 1901. év második felének anyagára vonat-

kozó jegyzetek, a Napló fél évfolyamának hiánya miatt valamivel hézagosabbak. Kiegészítés természetesen a legtöbb jegyzethez fűzhető, néhol szükséges is, másutt azonban a cikk jelentéktelensége nagyon is napi vagy helyi vonatkozása nem éri meg a fáradságot. Általában hasznos volna azonban a már eddig is alkalmazott, de néhol hiányos utalások kölcsönös bővítése az anyagban belül. Azonos tárgyú vagy rokon jellegű, egymásba kapcsolódó cikkekre és más, velük összefüggő írásokra, versekre való hivatkozás sokat segítené abban, hogy teljes összefüggésben, szerves egységében kibontakozzon előttünk az Ady-életmű. Szükséges és hasznos volna a szöveg ritka, ismeretlen, homályos szavainak, kifejezéseinek magyarázata, megvilágítása, általában a nyelvi jegyzetezés is.

A reformáció ünnepeiről szóló cikkek újra való közlése is fölveti annak szükségét, hogy a kiadás jelezze a cikkeknek esetleges további megjelenését és változatait is. Ez a munka igen hasznosan alapozná meg az Ady-filológia egyik sürgető feladatát, a költő művei teljes és pontos kronológiájának elkészítését. A kritikai kiadásban műfajok szerint széttagolt, s ilyen formán az időrendi egységből kiszakított művek kronológiai összeállítás nélkül nem kapcsolhatók össze az író életének rendjéből kinőtt, egymásba fonódó, s egymást magyarázó szerves egészé.

Jó volna kiegészíteni a jegyzetek anyagát az Ady-irodalomnak idevágó részleteire való utalással is. Szeretnők ismerni — legalább fontosabb részleteiben — némely írás előzményét alkotó cikk, hírlapi vita anyagát. Az ilyen jellegű kiegészítés egyoldalúság helyett szerves összefüggésükbe állítaná s ezzel jobban megvilágítaná az Ady-cikkeket.

A jegyzetekre vonatkozó részletes megjegyzések helyett is meg kell elégednünk egy-két tévedés, elírás, pontatlanság helyesbítésével és a kiegészítés lehetőségeire való néhány utalással.

Való — mint a jegyzetek előszavában olvassuk —, hogy Ady 1901. máj. 8-án írta utolsó *jelzett* cikkét a Szabadságba. Egy kis szerkesztés hírének közli kilépését. Hogy közben írt-e még valamit régi lapjában, vagy hogy 22-e előtt (Napló-beli levelének megjelenése) dolgozott-e már az új szerkesztőségben, a két lapnak erre az időre eső névtelen cikkeiből nem tudjuk bizonyossággal megállapítani. Cikkeinek (csak egyről van szó a kötetben) ez időpont után a Szabadságban való közlését nem tartjuk semmiképp sem valószínűnek (425. l.). — Bizonyára másként kell értenünk Lengyel Géza félremagyarázhatón fogalmazott közlését is, hogy a „Naplónak nem voltak fizetett *belső* munkatársai” (426. l.).

A Magyar Nemzet idézett cikkével kapcsolatban nyilvánvaló elírás az, hogy a cikk szerzője, Nagymihály Sándor, a Nagyváradi Napló egykori munkatársa. Ő csak közli Haraszthy Lajos (helyesen így, nem *Haraszti*) emlékeztetését, aki valóban Adyval együtt dolgozott Váradon. Egyébként az idézetek is erősen pontatlanok, sőt hibásak (426. l.).

1. sz.: Már elmondtuk, hogy a cikk eredeti betűjegye nem *ae.*, mint a jegyzetben, sem *a.*, mint ellentmondásként a közölt cikk alatt áll, hanem — *a.* (= Alba: Fehér D.). Ez a cikk tehát törlendő, s nyilván az utána következő névtelenek is.

5. sz.: Akár Ady írása, akár nem, mindenképpen jelölni kellett volna, ki az, akire a cikk első mondatai utalnak (bizonyára Széll Kálmán).

8. sz.: Egy mondatban utalni lehetett volna a cikk alapját adó esetre.

11. sz.: A Napló-beli cikkek megindulásának időpontja, mint láttuk, téves.

16. sz.: A cikk „ollózott” részét kívánatos lett volna pontosan kideríteni.

17. sz.: A „Száz jelölt egy sorban” mondatból szövszóró szellemes célzást (libák és kapitólium) ma már tanácsos megmagyarázni.

20. sz.: Amiért (a cikkben: *Amért*) az *áldorok*... — helyesen: *Áldorok*.

22. sz.: Az olvasó számára világosabb volna a „Chimay hercegné és Rigó Jancsi esete” fogalmazás.

29. sz.: A negyedik részből idézett mondat érdekes párhuzamot mutat a Fölszállott a páva c. költeménnyel is. — A csillaggal jelölt, tehát helyesbített *Bukovay* név (45. l.) a jegyzet szerint az eredetiben *Tukoray*. A módosítás helyessége kétséges: a cikk a színészetéről és színészekéről szól; furcsa tehát *Bukovay Absentius*, az ősjogász híres, élclapbeli alakjának szerepeltetése köztük.

37. sz.: Kifejejtődött a lap megjelenése: NN. Szombathy *István* elírás az előző mondatban levő Sz. *Ignác* helyett? Az Élő Nemesség szerkesztője Sz. Ignác volt. Fia, István váradai realisk. tanár. Talán ezért került neve elírásként a cikkbe.

58. sz.: Kálmány Károly helyesen: *Kálmán K.* (A cikkben jól van írva a név.). Vö. 60. sz.

63. sz.: Ki volt Csorvássy István? Barabás Béla neve itt bukkan fel először, mégis csak a 176. sz. jegyzet tájékoztat róla.

64. sz.: Vö. 49., 51. sz.

71. sz.: Vö. 84., 109. sz.

75. sz.: Kimaradt a Nt. jelzés. Kaas Ivorról és Bartha Miklós szerepéről röviden szólani kellene.

79. és 162. sz.: Friedländer Samuról csak a 256. sz. jegyzet tesz említést. Vö. 141. sz.

92. és 93. sz.: Ismertetni kellene Bartha és Eötvös nyílt levélváltásának lényegét.

103. sz.: A cikk kelte a szövegközlésben nem júl. 26., hanem 27. Melyik a helyes?

109. sz.: Vö. 71, 84. sz.

112. sz.: A Hentzi-szoborra, ill. emlékoszlopra vonatkozólag vö. I. k. 129. §z.

138. sz.: A cikk kelte a szövegközlésben nem aug. 11., hanem 17. Mi a való?

151. sz.: Harden cikke hol jelent meg?

152. sz.: A Tokaji-nővérek tarantellája bizonyára valamelyik nyári orfeumelőadás szencziója volt. — Kaposvári komédiások: a váradi színtársulat nyári állomása Kaposvár volt. Vö. Júniusi ősz. Rövid dalok 135.

168. sz.: „A kis, nagy álmu *erdészecske*” nem Ady tévedése. A jegyzet hibás, hogy annak véli, mivel „Rákosi Jenő ifjúkorában *gazdász* volt”. Ady nem Rákosinak Endre és Johanna című, akkor felújított darabjáról szól a cikkben, hanem Zivuska Jenő „kir. erdészgyakornok”-nak A becsületbíró c. négyfelvonásos szomorújátékáról, amely 1899-ben megnyerte az Akadémia Teleki-jutalmát, s 1901. szept. 6-án került színre a Nemzetiben. Ady a pesti lapok nyomán ír a darabról. Cselekménye a XVI. századi Velencében játszik, tárgya egy ifjú nemes harca a gázság leleplezéséért, árulás, ármány, szerelem és féltékenység összecútközésain át, amelyek végül tragikus bukásba sodorják. A darab jellege, hangulata erősen shakespeare-i. Meséje azonban mesterkelt, valószerűtlen, színpadszerűség tekintetében is sok a fogyatkozása. A színmű mély erkölcsi-filozófiai eszméisége, helyenként fellengős nyelvének költői szépsége és tömörsége azonban feltétlenül tehetségre vall. Az ifjú szerző (egy évvel idősebb Adynál) ígéretes feltűnése kétségtelenül nagy meglepetés volt. (Vö. I. k. 98. sz.; Akad. Értesítő 1899. 149. 155–162, 184–185, 188. I.; a budapesti lapok 1901. szept. 7-i számainak bírálata a bemutatóról.

Ady cikkének kifejezéseiből világosan Zivuska darabjára, nem pedig az Endre és Johannára lehet ráismerni. Rákosi Jenőt azért említi Ady, mivel ő volt az akadémiai bírálóbizottság előadója, aki mintegy „fölfedezte” Zivuskát. Furcsa is volna, ha a nagytinktélyű idős író és szerkesztőt, az Akadémia levelező tagját (59 éves akkor) „kis erdész”-nek nevezné.

Az 1901. szept. 11-én tragikus hirtelenséggel meghalt Pulszky Ágost élete sorában Ady egy keserű emberi tragédiát lát, ezért kapcsolja párhuzamba Zivuska szomorújátékával. (Cikkének hangján különösen a Budapesti Napló szept. 12-i nekrológiának hatása érezhető.). Pulszkyknak, ennek a rendkívül tehetséges és becsületes, a kor viszonyai ellen sokat hadakozó s ezért népszerűtlen

„parlamentari Vajda Jánosnak” rövid jellemzéséből a mai olvasó világosabban értené a reá vonatkozó mondatokat.

182. sz.: A cikk valószínűleg a 176. számúra utal.

189. sz.: Melyik bécsi lap cikkéről van szó?

196. sz.: Vö. 209. sz.

218. sz.: L. I. k. 251. sz. Arbuezről az ottani jegyzet.

219. sz.: Bíró Lajos és Ady Endre kapcsolata kissé bővebb ismertetést érdemelne.

223. sz.: A cikkben idézett vers Adyé: Nászutazók. (Debreczen, 1899. szept. 1.) A Rövid dalok c. kötet szövegében a *gáncs* szó helyett *göny* áll.

224. sz.: Furcsa, hogy a cikkben nincs szó a Cyrano fordítójáról, Ábrányi Emilről, aki Ady első kötetének előszavát írta.

230. sz.: A *timonok* a cikkben: Timonok. — A sikkasztó ifjú klerikális vezér: Kecs-keméthy Győző; vö. 228. sz. — A San-Toy c. operettet többször emlegeti Ady; tárgyára utalni lehetne.

236. sz.: Győri István: vö. 228. sz. jegyzet.

240. sz.: Bricieux-ről már a 195. sz. cikkben is szó van, de a jegyzet ott sem mond róla semmit.

256. sz.: Gárdonyinak Karácsonyi álom c. zenés betlehemi játékaról van szó (1901).

260. sz.: A magyar kétféjű sas c. cikk (nem *hétfejű*) lényegét itt kellene ismertetni, nem a következő jegyzetben. — *Carolák*: Carola Cecília hírhedt orfeumi „művész”-re utal.

263. és 264. sz.: Vö. Ady verse: A szép kapitány. NN 1901. dec. 21. Rövid dalok 121.

268. sz.: Vö. I. k. 286. sz. — *Irgalom kenyere*: a váradi ingyekenyer-akcióra utal.

273. sz.: Sáfár Zélig: I. 286. sz. jegyzet.

275. sz.: vö. 176., 187. sz.

279. sz.: vö. 20., 308. sz.

284. sz.: *Alsiráth hídja*: a mohamedán hit szerint az a „borotvahíd”, amelyen csak az igazak juthatnak át haláluk után a mennyországba.

285. sz.: Pekár Gyulát röviden jellemezni kellene. — Kupa Árpádról is szólni lehetne. Zivuskára von. I. 168. sz. és I. k. 98. sz. — A *bluette* inkább könnyed, vidám, szellemes, rendszerint zenés színpadi jelenet vagy tréfa, ill. — mivel a cikkben hangversenyről van szó. —, szórakoztató, vidám kis zene-szám. Ezt a cikkben említett lapból könnyű volna megállapítani.

290. sz.: A Vesztaszűzek c. operettről szólni kellene. Vö. 292. sz. Lex Heinze: vö. I. k. 175. sz. Verse is: Rövid dalok 59.

291. sz.: Vö. 281., 283., 288. sz.

292. sz.: Avarfi? — Leszkayról meg kellene mondani, hogy nem azonos az előbbi cikkben és jegyzetben is szereplő Leszkay

Gyula képviselővel, hanem itt Leszkay András akkori aradi színgazgatóról van szó.
295.sz.: Vö. 119., 296.

302. sz.: Vö. 176., 275. sz.

303. sz.: Tapolczay Dezső a Vígszínház neves tagja — Kropacsek, Werndl, Mannlicher: a róluk elnevezett rendszerű előgyűverek tervezői.

306. sz.: A Magyar Szó és a Pesti Hírlap cikkeit érdemes volna röviden ismertetni.

308. sz.: Pálffy Béla: vö. 260., 261. sz.

311. sz.: A vasúti szerencsétlenség részletei: NN. febr. 20.

320. sz.: Vö. 49., 51., 64., 323. sz. stb.

322. sz.: A másutt is többször szereplő dr. Adorján Emil Leander néven népszerű váradai humorista író volt.

Végül néhány javaslatot szeretnék tenni a jegyzetek szerkesztésére.

Bár az újabb kiadási gyakorlatban szokatlan, a jegyzeteket helyesebb lenne közvetlenül az egyes cikkek után közölni, hiszen így rögtön, minden keresgélés nélkül megtalálhatnók a keresett adatokat. A kötetet úgysem forgatja senki folytatólagos, összefüggő olvasmányként, mint egy regényt, tehát a jegyzetek közbeékelése csak kényelmes lehet, nem zavaró. El lehetne ezzel kerülni az olyan, csak a sorszámozás teljessége kedvéért született jegyzeteket, amelyek egyebet nem tartalmaznak, csak megismétlik a cikk megjelenésének adatait.

Ezek közt hasznos lenne feltüntetni a keltezés mellett a megjelenés napjának nevét és a lap számát is (némely bibliográfia ezt közli), valamint a cikk rovatát, esetleg helyének oldalszámát. Ez utóbbi adatok jelölnek a cikk jellegét, jelentőségét. — A cikkek sorában mutatkozó hézagok esetleges

magyarozatául (ünnepek) s általában tájékoztatásul közölni lehetne a fellelt időszak naptárát.

A cikkekben szereplő személyekre vonatkozó adatoknak a jegyzetekben való keresése során az olvasó egyszerű hiányokat tapasztal gyakran (s ilyenkor a névmutatóból kell az illetőnek utánanyomoznia), másrészt pedig azt látja, hogy természetesen sok az ismétlődés, s emiatt a folytonos utalások nehezítik meg a keresését. Sokkal egyszerűbb és hasznosabb megoldás volna a mostani Névmutató kibővítése a kötetben említett személyekre vonatkozó kis adattárrá, ahol csak egyszer kell a szükségeseket elmondani róluk, de fel lehetne tüntetni a nevek előfordulásának lapszámait is. Ilyen összesítő névjegyzéket lehetne adni végül az utolsó kötetben.

*

Megjegyzéseink talán fölöslegesen aprólékosnak, jelentéktelenségeket bogarászónak látszanak. A kritikai kiadás lehető hibátlan-sága, használhatósága és értéke azonban a részletek helyességétől, sokszor apróságoktól is függ. Az a szándék vezetett bennünket, hogy szempontokat adjunk a következő kötetek tökéletesítésére. Amilyen örvedetes és jelentős tény az, hogy megindult Ady teljes életművének föltárása és összegyűjtése, amely hatalmas lendületet, ösztönzést és lehetőséget fog adni az Ady-kutatásnak, s teljes alakjában mutatja majd meg a költőt, annyira kívánatos és szükséges az is, hogy ez a nagyszabású vállalkozás méltán és Adyhoz méltóan viselhesse a kritikai kiadás nevet.

Kovalovszky Miklós

SZABÓ PÁL ÖNÉLETRAJZI REGNYÉRŐL*

Szabó Pált legismertebb mai íróink között tartjuk immár számon. Népes olvasótáborának nagy érdeklődése előzi meg újabb és újabb műveit, így írói pályája delén elkezdett önéletrajzi regényét is. Nemcsak kifogyhatatlan elbeszélő-készségéért, egészséges és rejtőzködő humoráért szeretik az olvasók. Stílusformái erőnyeit, megjelenítő módszerét, hangulatteremtő költői képeit sem elegendő méltatnunk. Kevés írónk akad, aki annyira benne él a mában, s olyan szenvedéllyel keresi az igazságra, szépségre törő emberi szív legrejtettebb zugait, mint ő. Az *Isten malmai* a felszabadult magyar falunak első, átfogó epikus ábrázolása volt, s ennek kitérő foly-

tatása, a *Tavaszi szél*, *Nyári zápor* s *Új föld* a szocializmus útjára lelt parasztság hangját tolmácsolta.

A jelen izgató problémáihoz nyúlni: Szabó Pál művészetében kezdettől meglévő erény. Nehéz küzdelmekkel teli, jó ideig a kritika által sem segített írói útja ezért is nagyon tanulságos. Jókai és Gárdonyi idillikus parasztábrázolása és a zsákutcába jutott népszínművek ártalmatlan, naiv parasztfigurái, romantikus betyárjai után, Móricz Zsigmonddal s a közvetlenül paraszti sorból feltörő népi írókkal — így Szabó Pállal — merőben új parasztábrázolás kezdődött a prózában. Újszerűségét csak kiemeli irodalmunk szabadságharc utáni, lassú fejlődésének ténye. Ami Petőfi Sándor költészetében megvalósult — a nép uralomra jutása —,

* Nyugtalan élet I—II., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954—55.